

«آواشناسی زبان فارسی»

مؤلف: یدالله ثمره

ویراستار: رضا نیلی پور، امید طیب‌زاده

ناشر: مرکز نشر دانشگاهی

سال نشر: ۱۳۸۱

نوبت چاپ: هفتم

محل نشر: تهران

تعداد صفحات: ۴۵۲

کتاب «آواشناسی زبان فارسی» را می‌توان برای درس‌های آواشناسی و آشنایی با آلهای زبان فارسی به ترتیب در مقطع کارشناسی ارشد رشته‌های زبان‌شناسی و آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان به کار برد. در ضمن این کتاب به عنوان منبعی برای آزمون و روی کارشناسی ارشد است.

بررسی شکلی:

- با توجه به این که مؤلف خود زبان‌شناس است و قریب به پنجاه سال در مقاطع مختلف تحصیلی به تدریس اشتغال داشته و یکی از استادان موفق در امر تدریس شناخته می‌شود، شیوایی و رسایی را در نگارش اثر به کار برده و دقت لازم را در این خصوص مبذول داشته است. با این که این اثر یک کتاب تخصصی در حوزه آواشناسی است، نهایت سادگی و روانی در آن رعایت شده است تا برای خواننده غیر متخصص نیز قابل استفاده باشد.
- نحوه نگارش کتاب نشان می‌دهد که مؤلف به اصول و قواعد نگارش و ویرایش کاملاً آشنایی داشته است. با این حال از سه نفر متخصص نیز در امر

- ویراستاری بهره‌جسته است از جمله دکتر رضا نیلی‌پور، دکتر امید طبیب‌زاده، دکتر محمود بی‌جن‌خان که هر سه نفر زبان‌شناس هستند.
- طرح روی جلد دستگاه گفتار را در انسان نشان می‌دهد که از حنجره تا لب‌ها ترسیم شده است و نمونه‌ای از تصاویر به کار رفته در متن اثر می‌باشد. کتاب دارای دو ویرایش است که در ویرایش دوم مجدداً حروف‌چینی و طراحی شده است و نقایص چاپ‌های اول در ویرایش دوم برطرف شده است.
 - حجم اثر برای دو واحد درسی در دوره کارشناسی ارشد متناسب است.
 - کتاب مورد بررسی چاپ هفتم اثر است. در چاپ پنجم آن در مقایسه با چاپ‌های قبلی تغییرات کلی صورت گرفته است از جمله: الف- طرح روی جلد اثر تغییر کرده است و تناسب با محتوای متن دارد. در واقع یکی از تصاویر موجود در متن روی جلد قرار گرفته است. ب- حروف‌چینی کتاب در ویرایش دوم تغییر کرده و مطابق با استانداردهای نگارش کتاب و استفاده از رایانه صورت گرفته است. ج- با این که به متن و پانوشت‌ها مطالب فراوانی اضافه شده است اما تعداد صفحات کتاب کمتر از چاپ‌های اولیه (اول تا چهارم) می‌باشد. این موضوع نشان‌دهنده استفاده از نوع قلم و فونت‌های معیار و رعایت اقتصاد در نگارش می‌باشد.
 - کتاب دارای پیشگفتار، بیان هدف صریح، مقدمه کلی به صورت فصلی جداگانه، فهرست مطالب، جدول و تصویر، فهرست موضوعی و فهرست منابع است.

بررسی محتوایی:

- نحوه کاربرد اصطلاحات تخصصی آواشناسی در این اثر نشان‌دهنده آگاهی مؤلف به دانش این شاخه از زبان‌شناسی است، وی سال‌ها به تدریس آواشناسی مشغول بوده و پژوهش‌های مربوط به صوت‌شناسی و شنوایی‌سنجی را عملاً در آزمایشگاه آکوستیک انجام داده و به مباحث نظری آن کاملاً واقف

آواشناسی زبان فارسی ۱۸۷

است. فرهنگ‌هایی که تاکنون در حوزه زبان‌شناسی نوشته شده‌اند اصطلاحات تخصصی برای خوانندگان همراه با شرح و توضیح کافی ارائه شده است.

- کیفیت معادل‌سازی اصطلاحات تخصصی نشان می‌دهد که مؤلف وسواس خاصی در گزینش معادل فارسی برای واژه‌ها و اصطلاحات تخصصی داشته است. وجود معادل‌ها در پاورقی‌ها و واژه‌نامه انگلیسی به فارسی و بالعکس در حدود ۱۲ صفحه در پایان کتاب گواه این ادعا است. مؤلف در واژه‌نامه پایانی کتاب در حدود ۳۲۰ واژه را معادل‌یابی کرده است به طوری که پس از انتشار این اثر در زبان‌شناسان متداول گردیده و به کار می‌رود.

- فصل اول کتاب «مقدمه» نام گرفته تا خواننده را طرح بحث مقدماتی وارد حیطه آواشناسی نماید. در پایان هر فصل تمرین‌هایی گنجانده شده و در پایان کتاب پاسخ تمرین‌ها نیز ارائه شده است. کتاب مجموعاً از دو بخش تشکیل شده، بخش اول شامل چهار فصل است که در این فصل‌ها از ابزارهای علمی از جمله تصویر، جدول و نمودار برای توصیف ویژگی‌های تولیدی آواهای زبان فارسی استفاده شده است. در بخش دوم که از فصل پنجم تشکیل شده مؤلف از ابزارهای آماری جهت توصیف و تبیین ویژگی‌های توزیعی آواها در ساخت هجای زبان فارسی بهره جسته است که بر دقت علمی کار وی افزوده است.
- این اثر از جامعیت محتوایی برخوردار است، به این معنی که در مورد آواهای زبان فارسی در حوزه آواشناسی سخنی ناگفته باقی نمانده است و در این بخش از علم آواشناسی نیاز به مکمل ندارد.

- عنوان اثر «آواشناسی زبان فارسی» است و با آن چه که در متن آمده کاملاً انطباق دارد. در فصل یکم کتاب، ابتدا انواع سه‌گانه آواشناسی (تولیدی، شنیداری، فیزیکی) و موج صوتی توصیف شده است. در فصل‌های بعد، به توصیف آواهای زبان فارسی در دو زمینه تولیدی و توزیعی پرداخته است. در زمینه تولیدی هر آوا به طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفته و ویژگی‌های آن به طور کامل تعریف شده است و مثال‌های فراوان در این زمینه ارائه شده

است. هر آوا در مواضع مختلف مورد مطالعه قرار گرفته و واج‌گونه‌های آن نیز استخراج شده است. در بخش توزیعی رفتار آواها در رابطه همنشینی و در ساخت هجا بررسی شده‌اند. همچنین بسامد وقوع هر آوا در تمام مواضع هجا محاسبه گردیده است.

- مطالب این اثر با سرفصل شورای عالی برنامه‌ریزی کاملاً مطابقت دارد.
- این اثر برای تدریس در مقطع کارشناسی ارشد در رشته زبان‌شناسی کاملاً مناسب است.
- داده‌ها و اطلاعات موجود در این اثر مطابق با پیشرفت‌های علم آواشناسی در سطح بین‌المللی است. مؤلف به خصوص در ویرایش دوم تلاش کرده است تا روزآمدی داده‌ها و اطلاعات را مورد توجه قرار دهد.
- **نوآوری این اثر عبارتند از:**

✓ اولین اثر در زبان فارسی و آواهای زبان فارسی به شمار می‌رود. در حقیقت مؤلف پیشگام این علم در ایران محسوب می‌شود. این اثر مبنای سایر تحقیقات آواشناسی زبان فارسی قرار گرفته است. با وجود این که به چاپ هفتم رسیده محقق دیگری وارد این حیطه از علم آواشناسی در زبان فارسی با این وسعت نشده است.

✓ واجگونه‌های زبان فارسی با ذکر جزئیات در این اثر بیان شده است که در اثر دیگری دیده نشده است.

✓ ویژگی‌های آکوستیکی واجگونه‌های زبان فارسی در این اثر استخراج شده است که نمونه‌ای از نوآوری اثر محسوب می‌شود.

✓ علائم آوانگاری واج‌گونه‌ها علاوه بر آن چه که در جدول بین‌المللی IPA به کار رفته است. مؤلف واجگونه‌های دیگری نیز در زبان فارسی کشف کرده است. مثلاً تولید ناقص، در فرایند تولید همخوان‌های مشدد در زبان فارسی.

- در کل اثر نظم منطقی بین مطالب وجود دارد. در فصل‌های آغازین کتاب به توصیف مفاهیم کلی در آواشناسی پرداخته شده است و هر چه جلوتر می‌رود به مفاهیم

جزئی تر و خاص تر نزدیک تر می شود. به طور مثال، در فصل یکم به توصیف موج صوتی و جنبه های مختلف آواشناسی پرداخته شده بدون این که از زبان خاصی صحبت به میان آید. موج صوتی لازمه تولید هر نوع آوا در زبان است. در فصل دوم به توصیف اندام های گفتاری پرداخته است و در فصل سوم برخی فرایندهای تولیدی و مکانیسم های مختلف در تولید بررسی شده اند. در فصل چهارم و پنجم به تفصیل به بررسی آواهای زبان فارسی پرداخته شده است.

• مؤلف برای توصیف مفاهیم کلی آواشناسی از منابع اصلی و معتبر در حوزه این علم بهره جسته است، از جمله آثار لده فوگد^۱، اوکانر^۲. در مورد هجاهای زبان فارسی فرهنگ معین تألیف دکتر محمد معین را منبع و مرجع کار خود قرار داده. همچنین از کتاب «فارسی باستان» تألیف کنت^۳ استفاده کرده است. در مورد آواهای زبان فارسی و استخراج واجگونه ها گفتار گویشوران زبان فارسی منبع مطالعه وی بوده است. در واقع روش کار مؤلف و منابع وی هم به صورت میدانی و هم اسنادی بوده است.

• همه مطالب نقل شده با ذکر منبع آمده اند.

• مؤلف دو هزار و پانصد واژه، ترکیب، جمله های کوتاه را از رادیو و تلویزیون، روزنامه و گفتار افراد ضبط کرده و هر آوا را در بافت های ممکن مانند قبل و بعد از سکوت، قبل و بعد از واژه های گوناگون، قبل و بعد از همخوان های گوناگون با همکاری ده نفر گویشور تهرانی با تحصیلات دیپلم به بالا آزمایش کرده است و نتایج با توجه به حداکثر بسامد کاربرد استخراج شده است. بر مبنای این آمار گیری ویژگی های آوایی واجگونه ها فهرست، طبقه بندی و توصیف شده است. به طوری که نتایج به دست آمده با قواعد کلی آواشناسی سازگاری دارد.

1. Ladefoged
2. O'connor
3. Kent

۱۹۰ نقدنامه کتب و متون زبان‌شناسی

- توجه به زبان فارسی به عنوان زبان دوم اسلام در این کتاب اهمیت دارد. همچنین بعد سازنده فرهنگی آن توجه به زبان فارسی به عنوان بخشی از فرهنگ ایران است.
- چاپ پنجم این کتاب برتری‌هایی نسبت به چاپ‌های قبلی دارد. این تجدید نظر شامل موارد زیر است:
 - ✓ مباحث نظری بخش‌های آغازین بسط و گسترش یافته است.
 - ✓ شرح و توضیحات گسترده‌ای جهت روشن کردن بعضی نکات به صورت پانویس یا در متن اضافه شده است.
 - ✓ جمله‌های نارسا و مبهم بازنویسی و مجدداً ویرایش شده است.
 - ✓ در پایان هر بخش تمرین گنجانده شده است و پاسخ تمرین‌ها نیز در پایان کتاب آمده است.
 - ✓ کتاب مجدداً حروف چینی و طراحی شده است و نوع قلم و فونت آن نیز تغییر کرده است.
 - ✓ حجم مطالب کتاب افزوده شده است.